

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

**Кваліфікаційна робота
(магістра)**

з теми: **«ВПЛИВ СОМАТИЧНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА
ПСИХІЧНИЙ СТАН ДИТИНИ»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ps1-M20 групи
спеціальності 053 Психологія
(денна форма навчання)
**Катербарська Олена
Валентинівна**

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, завідувач кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Чайковська Оксана Миколаївна,
кандидат психологічних наук,
доцент, доцент кафедри загальної та
практичної психології

Кам'янець-Подільський – 2021р

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СОМАТИЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ ЛЮДИНИ	10
1.1. Соматичні захворювання особистості як предмет наукових досліджень.....	10
1.2. Психологічні особливості соматичних захворювань легень і шкіри у дітей.....	28
Висновки до розділу 1.....	42
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОМАТИЧНОГО ЗАХВОРЮВАННЯ НА ПСИХІЧНИЙ СТАН ДИТИНИ	46
2.1. Обґрунтування вибірки і методів емпіричного дослідження	46
2.2. Аналіз даних емпіричного дослідження	58
Висновки до розділу 2.....	84
РОЗДІЛ 3. АКТИВНІ ЗАСОБИ КОРЕКЦІЇ СОМАТИЧНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ	86
3.1. Принципи побудови психологічної програми корекції соматичного захворювання	86
3.2. Психотерапевтична допомога хворим на соматичні захворювання шкіри та легень.....	89
ВИСНОВКИ	95
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	98
ДОДАТКИ	110

ВСТУП

Актуальність теми. Радикальні зміни у всіх сферах суспільства, зростаюча невизначеність майбутнього в поєднанні з недовірою до сформованої системи охорони здоров'я, зокрема у період пандемії коронавірусної хвороби Covid-19, стають потужними факторами, які викликають перенапругу адаптаційних можливостей організму людини, обумовлюють тенденції зростання негативних демографічних показників (зниження народжуваності, підвищення смертності тощо), сприяють збільшенню функціональних розладів здоров'я, появі захворювань психосоматичної специфічності і хронізації низки соматичних захворювань, зокрема, за рахунок появи вторинних, психологічних за своєю природою нашарувань (іпохондрія та ін.). Вирішення означеної проблеми важливо, оскільки надаючи психологічну допомогу хворим, буде відбуватися профілактика можливих порушень здоров'я, попередження передчасної інвалідазації осіб працездатного віку, витрат на їх медичне обслуговування, а також зменшаться психологічні втрати суспільства, що виникають через зростання кількості непрацездатних, які потребують опіки від членів суспільства.

Вплив психіки на хронічні соматичні захворювання описано у дослідниками (Ф. Александер, Е. Вітковер, Н. Ворнес, В. Гіляровський, Ф. Данбар, Б. Зейгарнік, І. Касирський, А. Михальський. Ю. Михальська, Дж. Кеннон, С. Корсаков, І. Курцин, М. Лебединський, К. Максименко, С. Мороз, В. Мясіщев та ін.). Науковці стверджували, що негативні емоційні реакції (страх, депресія, роздратованість, інші невротичні та астеничні стани) є наслідком змін фізичного стану людини (хворого), що прогресують на фоні соматичних захворювань. Переживання, викликані наслідками хвороби: зниженням або втратою працездатності, фінансовими труднощами, погіршенням становища у сім'ї чи соціального статусу. Стійкі, іноді непоборні, перебудови всієї особистості хворого,

виражені формуванням аномальних і егоцентричних настанов, захисних і компенсаторних особистісних утворень, зміною життєвих орієнтирів та самосвідомості хворого до недавня були предметом дослідження переважно психіатрів.

Водночас, зазначимо, що взаємозв'язок соматичних функцій і психічних процесів досліджували також фізіологи (Ю. Александров, П. Анохін, В. Бехтерев, Н. Бехтерева, І. Сеченов та ін.), психологи (В. Вундт, К. Максименко, О. Леонтьєв, В. Небиліцин, П. Сімонов, Б. Теплов та ін.).

Починаючи з 80–90 років ХХ сторіччя значно збільшилася кількість психологічних досліджень у ракурсі соматичної медицини (Г. Калашнікова, М. Коркіна, А. Лурія, В. Ніколаєва, М. Орлова, О. Прокоф'єва та ін.). Вчені зауважували, що психосоматичні захворювання – це велике коло розладів, які об'єднують у собі і депресивні розлади з соматичними порушеннями, і різні психічні розлади, що містять і соматичні, які на якомусь етапі захворювання переважають і розцінюються як просто соматичні без зв'язку або у зв'язку з психічними порушеннями.

Особливого значення набуває вивчення психічної складової соматичних захворювань у дітей, з огляду на збільшення кількості їх появи через невчасне розпізнання перших проявів хвороби, які діагностуються через багато років після їх виникнення. Це, зокрема, перешкоджає адекватному лікуванню і значною мірою погіршує прогноз. Вкрай важливо знати, які психологічні особистісні зміни виникають у людини в ситуації захворювання; яка їх психологічна сутність і механізми виникнення; які особистісні резерви можуть допомогти успішно подолати складні життєві ситуації тощо. Тому вивчення особистості хворих із хронічними соматичними захворюваннями не лише відкриває нові перспективи в розробці теоретичних проблем психології особистості, а

також є важливою умовою науково обґрунтованої орієнтації всієї системи психологічної допомоги хворим. Розуміючи природу джерел формування вторинних, психологічних за своєю природою нашарувань захворювання, їх зміст, динаміку і характер «сплетеності» у загальну долю і життя людини, можна розкрити психологічну сутність особистісних новоутворень у хронічно хворих та діагностувати компенсаторний потенціал людини, опора на який становить основу ефективної психологічної допомоги. Використання особистісних ресурсів людини пришвидшує корекцію тілесних розладів.

На сучасному етапі в практичній діяльності медики постійно стикаються з дітьми, чия патологія ставить їх в глухий кут у контексті її подолання, тому що не супроводжується видимими змінами з боку соматичного статусу, які не проявляються і при поглибленому дослідженні. Водночас ці стани відрізняються завзятістю в перебігу і пов'язані із посиленням страждань дитини, вибивають її з повсякденного життя, а також змінами психологічного статусу – аж до соціальної дезадаптації.

Актуальність обраної проблеми, її недостатнє емпіричне вивчення та соціальна значущість зумовили вибір теми нашого дослідження.

Мета дослідження полягає у виявленні психологічних особливостей соматичних захворювань у дітей залежно від типу взаємозв'язку з матір'ю.

Гіпотеза дослідження – виникнення різних психосоматичних захворювань у дітей залежить від взаємин із матір'ю.

Об'єкт дослідження – психічний стан дитини.

Предмет дослідження – вплив соматичного захворювання на психічний стан дитини.

Для реалізації поставленої мети передбачалось виконання таких завдань:

1. Здійснити аналітичний огляд сучасних наукових підходів до розуміння соматичного захворювання в психології.

2. Розкрити особливості бронхіальної астми у дитини за формою взаємодії із матір'ю.

3. Виявити особливості нейродерміту у дитини за формою взаємодії з матір'ю.

4. Здійснити порівняльний аналіз психологічних особливостей виникнення соматичних захворювань при різних формах взаємодії з матір'ю.

Методологічною та теоретичною основою дослідження стали концепція психології сімейної взаємодії (М. Алексєєва, Д. Баумрінд, Г. Варга, Е. Ейдеміллер, О. Смирнова, Л. Шнейдер, В. Юстицкіс та ін.); теорія впливу соціальної ситуації розвитку та найближчого морально-етичного середовища дитини на розвиток її особистості (І. Ващенко, Л. Виготський, Н. Завацька, К. Кравченко, Е. Івашкевич, М. Лісіна, В. Мухіна та ін.); концепції підтримки сім'ї та батьків (А. Борисюк, Л. Бурлачук, В. Дружинін, Н. Завацька, О. Кочарян та ін.).

Методи дослідження. Для розв'язання поставлених завдань у роботі були використані методи:

а) *теоретичні* (аналіз, порівняння, систематизація, узагальнення) – для розкриття сутності та визначення базових понять досліджуваної проблеми та обґрунтування отриманих нами даних;

б) *емпіричні*: спостереження, бесіда, збір анамнезу життя, експертна оцінка лікарем поточного стану здоров'я у дитини, психодіагностичні методики: «Вивчення батьківських установок» (PARI) (Е. Шефер, Р. Белл в адаптації Т. Нещерет), «Стратегії сімейного виховання» (С. Степанов), дитячий опитувальник «Шкала Керне», проективна методика на виявлення типів прив'язаності дитини до матері (Н. Каштан);

в) *кількісної обробки даних*: описова статистика (для виконання

первинного аналізу даних), дисперсійний аналіз, непараметричний коефіцієнт Спірмена (для визначення міри зв'язку між факторами через відсутність нормального розподілу даних для більшості досліджуваних шкал), регресійний аналіз, критерій Фішер, спеціалізовані пакети прикладних програм для психологічних досліджень («SPSS 17.0» та «Microsoft Office Excel 2007») (для здійснення статистичного аналізу).

Теоретичне значення дослідження полягає в розкритті теоретичних засад психосоматичного підходу, за яким клієнт розглядається цілісно, а не лише як носій хворого органу. Результати проведеного дослідження конкретизують, доповнюють та поглиблюють знання про психологічні особливості психогенних захворювань легень і шкіри у дітей, яке збагачує простір його розуміння в загальній та медичній психології.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що результати дослідження можуть бути придатні для розробки психологічних програм корекції соматичних захворювань у дітей, а також застосування в професійній діяльності практикуючих психологів виявлених способів психотерапевтичної допомоги дітям, хворим на психогенні захворювання шкіри та легень.

База дослідження. Емпіричне дослідження проводилося впродовж грудня 2020 року – березня 2021 року на базі Хмельницької міської дитячої лікарні, м. Хмельницький. Вибірку склали 40 дітей, віком 6-11 років, хворі на бронхіальну астму і нейродерміт, їх матері. Середній вік дітей за вибіркою складає $8,6 \pm 0,4$ роки, що відповідає молодшому шкільному віку. До вибірки увійшли дівчатка і хлопчики, тобто обидві статі, відповідно 22 та 18 осіб. З них у 10 дівчаток і 10 хлопчиків був діагноз нейродерміт, а у 12 дівчаток і 8 хлопчиків – діагноз бронхіальна астма. Отже, обидві хвороби представлено вибіркою кількістю по 20 осіб.

Апробація та впровадження результатів. Основні результати дослідження доповідались та отримали схвалення на таких міжнародних

конференціях: на звітній науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДРС у 2020-2021 навчальному році зі спеціальності 053 «Психологія» (Кам'янець-Подільський, 05-06 жовтня 2021 р.), на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка та до 102 річниці заснування Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (27 жовтня 2020 р., м. Кам'янець-Подільський), на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 19 листопада 2020 р.), на VI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 15 лютого 2021 р.), на XIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2021 р.), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (26 жовтня 2021 р., м. Кам'янець-Подільський), на VII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2021 р.) та знайшли своє відображення у публікаціях автора.

Публікації. Катербарська (Кірпиота) О.В. Основні підходи до розуміння психічного стану людини. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2021 р.* / за ред. С.Д.

Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2021. С. 16–19.

Катербарська О.В. Вплив соматичного захворювання на психічний стан дитини. *Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи (на пошану професора Шинкарюка А.І.): Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26 жовтня 2021 р.* / за ред. С.Д. Максименка, Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : ФОП Гордукова І.Є., 2021. С. 63–66.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що налічує 115 найменувань. Робота містить 25 таблиць та 4 рисунки.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження дозволили зробити наступні висновки:

1. Теоретичний аналіз сучасних підходів до вивчення проблеми дослідження показав, що на виникнення і розвиток соматичних захворювань впливають психологічні фактори. Проте психологічні фактори мають специфічний характер для різних хвороб. Центральним фактором, який відповідає за характер захворювання, є емоційний компонент життя дитини, який, в свою чергу, детермінується особливостями взаємин із матір'ю. Отже, ставлення дитини до матері та матері до дитини виступають взаємопов'язаними психологічними факторами, що впливають на виникнення і розвиток соматичних захворювань у дітей.

2. Під соматичними розладами у дитячому віці ми розуміємо картину хвороби, яка переважно буває викликана психічними факторами. Усвідомити ці фактори дуже важливо, оскільки від них залежать терапевтичні заходи. І це не обов'язково має бути психотерапевтичне лікування окремої дитини, але і послідовні інтенсивні консультації батьків, адже саме сімейна атмосфера відіграє велику роль для формування у дитини досвіду та її здорового розвитку, а відповідна терапія може здійснюватись тільки з урахуванням індивідуальних передумов, що виявляються за допомогою діагностики, яка враховує ситуацію в сім'ї.

3. Емпірично виявлено, що бронхіальна астма у дитини виникає і розвивається тоді, коли дитина демонструє міцну прихильність до матері, яку можна охарактеризувати як надійну, а сама мати у взаєминах із дитиною є дистанційованою і мало проявляє ознаки оптимального контакту з нею. У вихованні наявні тенденції до авторитарної стратегії з підвищеним рівнем директивності та авторитету матері та ухиленням останньої від близьких контактів.

З'ясовано, що з підвищенням складності захворювання дитини на нейродерміт спостерігається збіднення вербалізації почуттів, зниження партнерських взаємин із дитиною зі сторони матері та тенденції до надмірної суворості до дитини.

Підґрунттям для бронхіальної астми у сфері відносин матері та дитини виступає одночасне підвищення сили прив'язаності до матері з боку дитини та відчуження від неї матері, і чим більшим є цей дисбаланс, тим швидше розвивається та сильніше прогресує хвороба.

Емпірично констатовано, що нейродерміт виникає в умовах оптимального контакту матері з дитиною. З її боку відбувається дотримання рівних, партнерських відносин без тенденцій до крайнощів, зокрема пригнічення волі та проявів самостійності або побоювань образити та загальної концентрації на дитині. У стильових характеристиках виховання разом із авторитетним стилем визначальну роль відіграє ліберальний стиль виховання, який передбачає тісний емоційний контакт і відсутність надмірного авторитету батьків. Зі сторони дитини можемо спостерігати загальне зниження сили прив'язаності до матері та тенденцію до тривожно-унікаючого типу прив'язаності до матері. Отже, розвитку нейродерміту сприяє дисбаланс у стосунках матері з дитиною, який створюється через поступове віддалення дитини від матері на фоні оптимального контакту з боку матері.

4. При порівнянні бронхіальної астми та нейродерміту виявлено ключові відмінності у взаємоставленні дитини і матері при цих близьких за етіологією захворюваннях. Ними виявилися відмінності в:

- інтегральній стратегії виховання дитини, із тенденціями до підвищення контролю та одночасного віддалення при бронхіальній астмі та близького контакту й зниження рівня вимог при нейродерміті;

- материнських установках до дитини: при бронхіальній астмі

частіше спостерігаються установки, які сприяють віддаленню від дитини. А при нейродерміті – встановленню партнерських, рівних стосунків із нею;

– прихильності дитини до матері, сила якої при бронхіальній астмі знаходиться у межах норми або трохи вища за неї, а при нейродерміті набуває ознак тривожно-унікаючого типу прив'язаності дитини до матері та зниження частки надійного типу.

Отримані результати можна використовувати для розробки психологічних програм корекції соматичних захворювань у дітей, а саме через використання способів психотерапевтичної допомоги дітям, хворим на психогенні захворювання шкіри та легень, корекцію сфери родинних стосунків, на які простіше і продуктивніше здійснювати вплив.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авдеева Н.Н. Привязанность ребенка к матери и образ себя в раннем детстве. *Вопросы психологии*. 1997. № 4. С. 3–12.
2. Авдеева Н.Н. Хаймовская Н.А. Развитие образа себя и привязанность детей от рождения до трёх лет в семье и доме ребёнка. Москва, 2003. 192 с.
3. Адлер А. Практика и теория индивидуальной психологии [Текст] / А. Адлер; [пер. с нем. А. М. Боковинова]. Москва : Фонд «За экономическую грамотность», 1995. 291 с.
4. Александер Ф. Психосоматическая медицина. Принципы и практическое применение; пер. с англ. С. Могилевского. Москва : Изд-во Эксмо-Пресс, 2002. 352 с.
5. Александров Ю.А. Пограничные психические расстройства: руководство для врачей. Москва : Медицина, 1993. 78 с.
6. Ананьев В. А. Концептуальные основы психологии здоровья [Текст]. Санкт-Петербург : Речь, 2006. 384 с.
7. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания [Текст] Санкт-Петербург : Питер, 2008. 288 с.
8. Антропов Ю.Ф., Шевченко Ю.С. Лечение детей с психосоматическими расстройствами. Санкт-Петербург: Речь, 2005. 560 с.
9. Антропов Ю.Ф. Психосоматические расстройства: курс лекций. 2-е изд., испр. Москва : Изд-во Института Психотерапии, 2001. 320 с.
10. Антропов Ю.Ф., Шевченко Ю.С. Психосоматические расстройства и патологические привычные действия у детей и подростков: монография. Москва : Изд-во НГМА, 2000. 320 с.
11. Архиреева Т.В. Родительские позиции как условие развития отношения к себе ребёнка младшего школьного возраста: Автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.07 – педагогическая и возрастная

- психология. Москва, 1990. 19 с.
12. Аршава І.Ф., Єрошіна Т.В. Медико-психологічні аспекти соматичних захворювань: навч. посіб. [Текст]. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2012. 88 с.
 13. Баженова М.И. Особенности интегральной индивидуальности хронических соматических больных и их связь с отношением к болезни: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.01: спец. 19.00.04; Перм. гос. пед. ун-т. Пермь, 2007. 23 с.
 14. Бажурин В.Б., Федорова Г.М. и др. Основы психосоматики. Донецк, 2010. 64 с.
 15. Барышева Н.М. Клинико-психологические характеристики больных с сердечно-сосудистыми соматизированными нарушениями: автореф. дис... канд. мед. наук: спец. 14.00.18: спец. 19.00.04; Моск. гос. мед.-стоматол. ун-т. Москва, 2009. 24 с.
 16. Батаршев А.В. Психодиагностика пограничных расстройств личности и поведения [Текст]. Москва : Изд-во Ин-та психотерапии, 2004. 320 с.
 17. Бауэр М., Фрайбергер Г., Газельбек Г. и др. Психиатрия. Психосоматика. Психотерапия [Текст]; ред.-сост. К. П. Кискер; [пер. с нем. С. К. Сапожникова, Э. Л. Гушанский]. Москва : Алетейа, 1999. 503 с.
 18. Бек А. Техники когнитивной психотерапии. Московский психотерапевтический журнал. 1996. № 3. С. 49–68.
 19. Березанцев А.Ю. Соматопсихические и психосоматические расстройства: вопросы систематики и синдромологии (клинико-психологический аспект). Медицинская психология в России: электрон. науч. ж-л. 2011. № 1. – Режим доступа: URL: <http://medpsy.ru>
 20. Билецкая М.П. Семейная психотерапия детей с

- психосоматическими расстройствами (ЖКТ). Санкт-Петербург: Речь, 2010. 192 с.
21. Близнюк А.И. Психосоматическая медицина. Минск : Мінскі касцёл Святога Сымона і Святой Алены, 2013. 294 с.
 22. Близнюк А.И. Психосоматическая патология, классические теории и современные концепции. *Медицинские новости*. 2014. № 10. С. 10–15.
 23. Богданова М.В. Особенности психологических защит при психосоматических расстройствах: на примере часто и длительно болеющих: автореф. дис... канд. психол. наук: спец. 19.00.04; Тюмен. гос. ун-т. Тюмень, 2005. 23 с.
 24. Болезни органов дыхания у детей: Руководство для врачей / С. Рачинский, В. Таточенко, Р. Артамонов и др.; под ред. С. В. Рачинского, В. К. Таточенко. Москва : Медицина, 1987. 496 с.
 25. Бондаренко О.Ф. Метапсихологічний контекст психологічної допомоги. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 4. С.4–12.
 26. Бондаренко А.Ф. Психологическая помощь: теория и практика [Текст]. Київ : Освіта України, 2007. 332 с.
 27. Боулби Дж. Привязанность. Пер. с англ., общ. ред. и вступ. статья Г.В. Бурменской. Москва : Гардарики, 2003. 477 с.
 28. Боулби Дж. Создание и разрушение эмоциональных связей. Пер. с англ. В. В. Старовойтова. Москва : Академический Проект, 2006. 232 с.
 29. Бочанова Е.В. и др. Психосоматические заболевания: полный справочник [Текст] / под ред. Ю. Ю. Елисеева. Москва : Эксмо, 2003. 605 с.
 30. Бройтигам В., Кристиан П., Рад М. Психосоматическая медицина: Краткий учебник [Текст]. Пер. с нем. Г. А. Обухова, А. В. Брунека; Предисл. В. Г. Остроглазова. Москва : ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 2010.

376 с.

31. Брызгунов И.П. Психосоматика у детей: монография [Текст]. Москва : Психотерапия, 2009. 480 с.
32. Бурлачук Л.Ф. До створення теорії «вимірювальної індивідуальності» у психодіагностиці. *Актуальні проблеми психології: Наукові записки Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Київ : Гнозис, 2001. Вип. 21. С. 61–67.
33. Бурменская Г.В. и др. Возрастно-психологическое консультирование: Проблемы психического развития детей: монография. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 1990. 134 с.
34. Бурменская Г.В. Возрастно-психологический подход в консультировании родителей по вопросам психического развития и психологического благополучия детей и подростков. *Мир психологии*. 2017. № 2 (90). С. 231–242.
35. Варга А.Я., Драбкина Т.С. Системная семейная психотерапия: кратк. лекционный курс. Санкт-Петербург : Речь, 2001. 144 с.
36. Васерман Л.И., Трифонова Е.А., Щелкова О. Ю. Психологическая диагностика и коррекция в соматической клинике: научно-практическое руководство. Санкт-Петербург: Речь, 2011. 271 с.
37. Вачков И.В. Психологический тренинг. Методология и методика проведения [Текст]. Москва : Эксмо, 2010. 560 с.
38. Ващенко І. В., Завацька Н. С., Кравченко К. В. Психологія ставлення батьків до дитини-дошкільника як чинник успішності їх взаємодії: колективна монографія. Сєверодонецьк : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2015. 269 с.
39. Ганзен В.А., Юрченко В.Н. Системный подход к анализу, описанию и экспериментальному исследованию психических состояний человека. В кн.: Экспериментальная и прикладная психология. Ленинград : Изд-во Ленингр. ун-та, 1981. Вып. 10. С. 5–16.

40. Ганзин И.В. Основы психосоматики. Интегративное учебное пособие. Психобиосоциальная модель: монография [Текст]. Симферополь : Доля, 2012. 184 с.
41. Гиндикин В.Я. Соматогенные и соматофорные психические расстройства: клиника, лечение, диагностика. Москва : Триада-Х, 2000. 256 с.
42. Глинкин В.Я., Семке В.Я. Соматика и психика. Москва : Просвещение, 2004. 385 с.
43. Грицюк І.М. Психосоматичні прояви психологічних порушень у дітей, що пережили психотравмуючу ситуацію. *Наука і освіта: наук.-метод. ж-л.* 2016. № 2-3. С. 121–124.
44. Джемс У. Личность. Психология самосознания. Хрестоматия / ред.-сост. Д. Райгородский. Самара : Бахрах-М, 2000. С. 7–96.
45. Дроботун О.С. Вплив хронічного соматичного захворювання на особистісні зміни підлітків. *Психологічні науки: Збірник наукових прац.* Вип. 2.12 (103). С. 85–89.
46. Еремина Н.Ю. Психосоматические расстройства у детей с различными стилями семейного воспитания. *Поволжский педагогический вестник.* 2015. № 4 (9). С. 115–121.
47. Ждан В.М., Скрипніков А.М., Животовська Л. В. та ін. Основы медицинской психологии: навч.-метод. посіб. [Текст]. Полтава : ТОВ «АСМІ», 2014. 255 с.
48. Захаров А.И. Предупреждение отклонений в поведении ребенка. Санкт-Петербург : Союз, 2000. 224 с.
49. Ильин Е.П. Психофизиология состояний человека. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 412 с.
50. Исаев Д.Н. Психосоматическая медицина детского возраста [Текст]. Санкт-Петербург : Речь, 1996. 453 с.
51. Калачева И.О. Психосоматические нарушения как

- общепедиатрическая проблема [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://www.psyinst.ru/library.php?part=article&id=452>.
52. Карвасарский Б.Д. Психотерапевтическая энциклопедия [Текст]. Санкт-Петербург : Питер Ком, 1998. 752 с.
53. Клевець Л.М. Адаптаційні фактори в генезі психосоматичних розладів (методологічний аспект дослідження). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «психологія і педагогіка»*. Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2012. Вип. 19. С. 99–104.
54. Клевець Л.М. Психологічні чинники в генезі психосоматичних розладів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «психологія і педагогіка»*. Острог : Вид-во НУ «Острозька академія», 2012. Вип. 20. С. 118–128.
55. Колесникова Г.И. Основы психопрофилактики и психокоррекции [Текст]. Ростов-на-Дону : Феникс, 2005. 185 с.
56. Колосниціна М. Ю., Алифанова Л.Г., Лабутина В. Е. Опросник «Психосоматический статус» (PS-статус). *Ученые записки Санкт-Петербургского имени В. Б. Бобкова филиала Российской таможенной академии*. 2012. № 4 (44). С. 221–237.
57. Коркина М.В., Н.Д. Лакосина, Личко А.Е., Сергеев И.И. Психиатрия: Учеб. для студ. мед. вузов. 3-е изд. Москва : МЕДпресс-информ, 2006. 576 с.
58. Королева Е.Г. Личностные особенности и психотерапия в психосоматике: пос. для студ. мед.-психол. ф-та, психологов, интернов, клинических ординаторов и врачей-психиатрического профиля. Гродно : ГрГМУ, 2011. 204 с.
59. Кочарян А.С., Халайла А. Механизмы психотерапии. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія: Психологія*. 2002. № 576. С. 91–98.

60. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования [Текст]; [пер. с лит. В. Матулявичене]. Москва : Академический проект, 2000. 240 с.
61. Кравченко К.В. Ставлення батьків до дитини як психологічний феномен. *Теоретичні і прикладні проблеми психології*: зб. наук. пр. Східноукр. нац. ун-ту ім. Володимира Даля. Луганськ : Ноулідж, 2014. № 2 (34). С. 141–148.
62. Крейслер Л. Психосоматика в психопатологии младенчества. *Мать, дитя, клиницист: Сборник* под ред. G. Fava Vizziello, D.N. Stern / пер. с итал. Москва, 1994. С. 112–145.
63. Кулаков С.А. Основы психосоматики [Текст]. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 288 с.
64. Кулаков С.А. Практикум по психотерапии психосоматических расстройств [Текст]. Санкт-Петербург : Речь, 2007. 294 с.
65. Левитов Н.Д. О психических состояниях: монография [Текст] Москва : Просвещение, 1964. 344 с.
66. Лисина М.И. Общение, личность и психика ребёнка. Воронеж: Модэк, 1997. 267 с.
67. Максименко К.С. Личностно-ориентированная терапия эмоциональных расстройств при соматогениях. Киев : Издательский Дом «Слово», 2015. 352 с.
68. Максименко С.Д., Шевченко Н.Ф. Психологічна допомога тяжким соматично хворим: Навчальний посібник. Ніжин: Меланік, 2007. 115 с.
69. Малкина-Пых И.Г. Психосоматика: Справочник практического психолога [Текст]. Москва : Эксмо, 2005. 992 с.
70. Минияров В.М. Педагогическая психология: уч.-метод. пос. Ч. I: Психология воспитания. Самара : СамГПУ, 2006. 175 с.
71. Мороз С.М. Структура психосоматических расстройств при

- основных терапевтических инвалидизирующих заболеваниях. *Журнал психіатрії та медичної психології*. 2004. № 4 (14). С. 58–61.
72. Мэй Р. Искусство психологического консультирования [Текст]; [с англ. Т. К. Кругловой]. Москва : Класс, 1999. 144 с.
73. Нельсон-Джоунс Р. Теория и практика консультирования [Текст]; [пер. с англ. Е. Волкова]. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 464 с.
74. Николаева В.В. Личность в условиях хронического соматического заболевания: Автореф. дис... на соискание учёной степени д-ра психол. наук: 19.00.04 – Медицинская психология; МГУ имени М. В. Ломоносова. Москва, 1992. 42 с.
75. Николаева В.В., Арина Г.А. Принципы синдрома анализа в психологическом изучении телесности / под ред. Е. Д. Хомской, Т. В. Ахутиной. Москва : РПО, 1998. С. 75 – 82.
76. Николаева Н.Н. Влияние хронической болезни на психику. Психологическое исследование: коллективная монография / под ред. Полякова Ю.Ф., Николаевой В.В. Москва : Изд-во Моск. ун-та, 2012. 168 с.
77. Олейникова М.М., Михайлова А.А. и др. Психосоматические и соматофорные расстройства в реабилитологии (диагностика и коррекция) / под ред. А.А. Хадарцева. Тула : ГУИПП Тульский полиграфист, 2003. 119 с.
78. Панов В.И. Психические состояния с точки зрения эконсихологического подхода. *Прикладная психология*. 2002. № 3. С. 23–37.
79. Парцерняк С.А. Стресс. Вегетозы. Психосоматика. Санкт-Петербург : А.В.К., 2002. 384 с.
80. Пезешкиан Н. Психосоматика и позитивная психотерапия [Текст]. Москва : Ин-т позитивной психотерапии, 2006. 464 с.
81. Петрюк П.Т., Якущенко И.А. Психосоматические расстройства:

- вопросы дефиниции и классификации. *Вестник Ассоциации психиатров Украины*. 2003. №3-4. С. 133–140.
82. Пограничная психическая патология в общемедицинской практике. Под ред. А.Б. Смулевича. Москва : Русский врач, 2000. 160 с.
 83. Кискер К., Фрайбергер Г., Розе Г. и др. Психиатрия, психосоматика, психотерапия. Пер с нем. Москва : Алетейа, 1999. С.117–133.
 84. Певнева А.Н. Психические состояния. Гомель : ГГУ и. Ф. Скорины, 2011. 48 с. ISBN 978-439-582-1
 85. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я [Текст]. /М. С. Корольчук, В. М. Крайнюк, А. Ф. Косенко, Т. І. Кочергіна та ін.; за заг. ред. М. С. Корольчука. Київ : Інкос, 2002. 272 с.
 86. Психологія соматично хворих: навчально-методичний комплекс для студентів зі спеціальності «Психологія» / укл. Л. Ф. Шестопалова. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2012. 32 с.
 87. Психосоматика: телесность и культура / Под ред. В.В. Николаевой. Москва : Академический проект, 2009. 311 с.
 88. Роджерс К. Становление личности. Взгляд на психотерапию; [пер. с англ. М. Злотник]. Москва : Эксмо-Пресс, 2001. 416 с.
 89. Рудестам К. Групповая психотерапия [Текст]; [пер. с англ. А. Голубев]. Санкт-Петербург : Питер Ком, 1998. 384 с.
 90. Сандомирский М.Е. Психосоматика и телесная психотерапия: Практическое руководство [Текст]. Москва : Класс, 2005. 592 с.
 91. Сахакиан У.С. Техники консультирования и психотерапии [Текст]; [пер. с англ. М. Будыниной, С. Лихацкой, Г. Миннигалиевой, Е. Перцевой, Г. Пимочкина, Н. Шевчук]. Москва : Апрель Пресс, 2000. 624 с.
 92. Селин А.В. Жизненный путь личности в социальной ситуации хронического соматического заболевания: автореф. дис... на соискание ученой степени канд. психол. наук: 19.00.05 – социальная

- психология; ГОУ ВПО «Курский государственный университет». Курск, 2009. 28 с.
93. Селье Г. Когда стресс не приносит горя. Москва, 1992. 226 с.
94. Сельчёнок К. Психосоматика. Взаимосвязь психики и здоровья. Хрестоматия. Минск : Харвест, 2005. 640 с.
95. Сердюк А.И. и др. Методика объективизации эффективности психотерапии соматических больных: метод. рекомен. Сост. А.И. Сердюк, Б.В. Михайлов, А.Ф. Короп, В.В. Чугунов. Харьков : ХИУВ, 1998. 28 с.
96. Сидоренко Е.В. Методы математической обработки в психологии. Санкт-Петербург : Речь, 2002. 350 с.
97. Сидоров П.И., Новикова И.А. Синергетическая концепция формирования психосоматических заболеваний. *Социальная и клиническая психиатрия*. 2007. Т. XVII. Вып. 3. С. 76–81.
98. Старшенбаум Г.В. Психосоматика: руководство по диагностике и самопомощи. Ростов-на-Дону : Феникс, 2015. 251 с.
99. Терлецька Л.Г. Основні напрями психокорекційної роботи консультанта з психологічної допомоги особистості. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2003. № 3 (22). С. 168–172.
100. Фролова Ю. Г. Психосоматика и психология здоровья: Учеб. пособие. Минск : ЕГУ, 2003. 172 с.
101. Харченко Д.М. Психосоматичні розлади. Теорії, методи діагностики, результати досліджень: Навчальний посібник. Київ : ВД «Слово», 2015. 280 с.
102. Чабан О.С., Хаустова О.О. Психосоматична медицина (аспекти діагностики та лікування). Київ : ТОВ «ДСГ ЛТД», 2004. 96 с.
103. Чирков В.И. Изучение факторной структуры субъективного компонента функциональных состояний. *Психологические и*

- психофизиологические характеристики операторской деятельности:* тезисы VI Всесоюз. конф. Ленинград, 1984. Вып. 2. С. 237–238.
104. Чуева М. Ю., Николаев Ю. И. Психосоматика: история становления психосоматической медицины. *Международная научная школа психологии и педагогики: ежемесячный научный журнал.* № 6 (14). Новосибирск : МНШ ПиП, 2015. С. 67–71.
105. Чуева М.Ю. Психосоматика: актуальные задачи диагностики психосоматических заболеваний. *Педагогика и психология: тенденции и перспективы развития: сборник научных трудов по итогам международной научно-практической конференции (10 октября 2015 г.).* № 2. Волгоград: ИЦРОН, 2015. С. 220–227.
106. Шнейдер Л.Б. Психология семенных отношений: курс лекций. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. С. 24–25.
107. Шмаргун В.М. Психосоматичні особливості в інтелектуальному розвитку дітей: монографія. Київ: Ун-т «Україна», 2009. 471 с.
108. Шмаргун В.М. Вікові та індивідуальні психосоматичні особливості дітей як предиктори розумового розвитку (молодший шкільний і підлітковий вік): дис... д-ра психол. н.: спец. 19.00.07 – вікова та педагогічна психологія. Київ, 2010. 416 с.
109. Эйдемиллер Э.Г., Юстицкис В.В. Психология и психотерапия семьи. Санкт-Петербург : Питер, 2008. 672 с.
110. Эйдемиллер Э. Г., Добряков И. В., Никольская И. М. Семейный диагноз и семейная психотерапия. Санкт-Петербург : Речь, 2003. 336 с.
111. Юрченко В.М. Психічні стани людини: системний опис. Рівне : Перспектива, 2006. 574 с.
112. Юрченко В.М. Теоретико-методологічні засади дослідження психічних станів людини: автореф. дис... д-ра психол. н. / спец. 19.00.01 – загальна психологія; історія психології; Рівненський

інститут слов'язнознавства Київського славістичного університету.
Київ, 2009. 8 с.

113. Warner H. Alexithymia, Clinikal and Therapeutic Aspects. *Psychotheer. Pauchosom*, 1986. Vol. 46. P. 96–104.
114. Wernicke C. Grundriss der Psychiatrie in klinischen Vorlesungen. Leipzig, 1894. Bd. 1.
115. Wittkower E.D., Warner H. Historical Survey of Psychosomatic Medicin. *Бессознательное: природа, функции, методы исследования*. Тбилиси. 1978. Т. 2. С. 239–252.